

Samfelagið

– eg og vit øll

NÁM

Samfelagið – eg og vit øll

© 2019 Nám, Tórshavn

Týtt og tillagað 1. og 2. kapitl til føroyskt: Lena Jacobsen og Símun Berg. Skrivað 3. kapitl og part av 1. kapitli: Sámál Matras Kristiansen. Skrivað 4. og 5. kapitl: Helgi Abrahamsen. Ymisk nýskrivað brot og allar modellir og ritmyndir: Sámál Matras Kristiansen

Upprunaheiti: Kosmos 10, Samfunnsfak for ungdomstrinnet, 1. útgáva. © 2008 John Harald Nomedal, Ståle Bråthen og Vigmostad & Bjørke AS

Kápumynd: Janus á Húsagarði

Myndir:

Napoleon Smith, s. 4, 30, 56, 86, 114. Pixabay, s. 6, 16, 18, 22, 25, 31, 32a, 32b, 33, 34a, 37, 39, 40, 42, 43, 45s, 45b, 45c, 46, 47, 48, 49b, 55, 58, 62b, 65b, 66, 67, 68a, 71a, 77a, 79, 81, 83, 87, 92, 97, 99a, 110, 111, 120, 130a, 130b, 132a, 132b, 134a, 134b, 138. Heini Nygaard/Snar, s. 7, 8b, 12, 61a, 99b, 119. John Berg/Snar, 8a, 104. Gulakur Zachariasen/Snar, 9, 115, 117. Imgur, 10. Roklubben Knørrur, 11. Wikimedia Commons, 3,13, 14, 21b, 36b, 60a, 60b, 60c, 60d, 61b, 62a, 63a, 63b, 65a, 68b, 71b, 71c, 71d, 72, 73, 74, 77b, 7c, 77d, 77e, 77f, 98, 105, 121. Runa Preeti Ísfield, 21a. LGBT Føroyar, s. 34b, 36a. Barnabati, 49a. Amnesty Føroyar, s. 50, 70. Hvannrók, s. 75. Sámál Matras Kristiansen, s. 80, 94, 101, 135. Andrei/Flickr!, s. 89. Føroya landsstýri, s. 103.

Ritstjóri: Sámál Matras Kristiansen. Fylgibólkur: Petur Mohr Samuelsen, Skúlin á Fløtum, Rói Jacobsen, Skúlin við Løgmannabreyt, Ruth Daviden, Runavíkar Kommunuskúli

Umbróting og sniðgeving: Loysnir
loysnir@loysnir.fo

Prent og hefting: TrykNet

1. Útgáva
Nám, Tórshavn 2019
www.nam.fo
ISBN: 978-99972-2-104-9

Um bókaheildina: Samfelagið og vit er partur av trýbókarøðini, Samfelagsfrøði til hádeild. Í røðini eru eisini Samfelagið – og eg (1) og Samfelagið – og vit (2)

Talgildur portalur: snar.fo/samfelagid

Fyrivarni verður tikið fyri øllum rættindum. Útgávan má ikki eftirgerast, leggjast í nakra goymsluskipan ella flytast í nøkrum líki ella á nakran hátt, uttan at skrivligt loyvi frammanundan er fingið frá útgevara.

Fororð

Hetta er triðja bók í trýbókarøðini Samfelagsfrøði til hádeild. Í sniði og vavi er hon lík teimum báðum fyrru, tó nakað longri. Innihaldsliga er hon munandi meiri føroysk enn tær báðar undanfarnu. Nóg av tilfarinum er nýskrivað, tí til bar ikki at týða tað úr norskum. Í staðin varð heitt á Helga Abrahamsen um at skriva kapitlini “Búskapur - meiri enn bara pengar” og “Føroyskur búskapur og vælferð”. Eisini vil eg takka Útlendingastovuni fyri holla hjálp við skringingini av undirkepitlinum um “Tilflyting og mentanarmunir”. Sjálvur havi eg skrivað kapitlið “Mannarættindi og hugsjónir”.

Vavið er stórt í mun til tímatalið, og harumframt krevur sumt av tilfarinum tíð hjá næmingum at sodna. Tískil er teksturin skipaður í grøn brot og gul brot. ■ Grønu brotini eru teir tekstir, ið eiga at verða lisnir. ■ Gulu brotini eru teir tekstir, ið kunnu verða lisnir. Úrvalið kann lagast til áhugan hjá flokkinum men kann eisini tillagast til aktuellar hendingar ella verkætlanir. Týðandi er, at arbeið verður við øllum kapitlum og undirkepitlum, so komið verður runt í øllum kjarnuøkjunum.

Eins og í undanfarnu bókini eru nóg tvø og kassar, ið kunnu brúkast eftir tørv. Hesi eru væl blandað gjøgnum bókin, soleiðis at til ber at venja fakligar førleikar gjøgnum alt árið. Kassatekstirnir eru sera ymiskir, alt frá tíðindastubbum til lógargreinar. Afturat hesum eru fleiri modellir, ið sýna samanhengir millum hugtøk á grafiskan hátt.

Tølini eru sett upp á ymiskan hátt, soleiðis at tað ber til at venja nýggjar førleikar. Miðað er eftir at brúka so nýggj tvø sum gjørligt. Um nøkur ár vilja hesi tvø ikki vera nýggj longur, men tá ber til at fara til keldurnar at finna nýggjastu tølini og samanbera við tølini í bókini. Í hesum teldutøku tíðum skal tó visast á, at keldurnar ikki longur eru statiskar, men kunnu verða broyttar av útgevaranum. Tí kann við tíðini henda, at samsvar ikki verður millum tølini í bókini og tølini hjá t.d. Hagstovu Føroya.

Umframt faktuellu tekstirnar í bókini eru eisini nakrar íspunnar søgur, ið á ymiskan hátt kunnu lagast til kapitlið. Eisini er ein keipumynd til hvørt kapitl, ið kann seta eitt kjak í gongd um evnið. Sum heild eru nógvar myndir í bókini, ið seta hugflogið í gongd.

Somuleiðis eru fokusspurningar og arbeiðsspurningar aftast í hvørjum kapitli. Ætlanin er ikki, at allir arbeiðsspurningar skulu gjøgnumgangast, men at lærarin velur út tað, ið hóskar til flokkin. Týðandi er tó, at flokkurin kemur gjøgnum ymiskar arbeiðshættir gjøgnum árið og sostatt mennir ymiskar førleikar.

At enda í hvørjum kapitli er ein samandrættur, har til ber at fáa eitt skjótt yvirlit yvir innihaldið í kapitlinum.

Sámál Matras Kristiansen, ritstjóri

Innihald

1	Mentan og tilflyting	4
1.1	Mentan	5
1.2	Fólkið í flyting	14
1.3	Tilflyting og mentanarmunir	20
2	2 Kærleiki og kynslív	30
2.1	Kærleiki	32
2.2	Familja og samlív	38
2.3	Kynslív og verja	42
3	Mannarættindi og hugsjónir	56
3.1	Mannarættindi	60
3.2	Hugsjónir	72
3.3	Javnstøða – hugsjón og mannarættindi	80
4	Búskapur – meiri enn bara pengar	86
4.1	Pengar – drívmeigin í búskapinum	87
4.2	Búskaparligu geirarnir	96
4.3	Almennur búskapur	106
5	Føroyskur búskapur og vælferð	114
5.1	Føroyskur búskapur og útflutningur	115
5.2	Føroyska vælferðarsamfelagið	128

1 Mentan og tilflyting

Mentan er alt, tú hevur lært heima, í skúla, av vinfólki og øðrum. Tín mentan líkist nógv mentanini hjá teimum fólki, ið tú kemur saman við. Flestu fólk í Føroyum eru felags um størsta partin av mentanini.

Tó er mentanin í stöðugari broyting, og serliga nú Føroyar fáa alsamt meiri samband við umheimin, broytist mentanin. Eisini flyta fólk millum lond og aftur og fram millum landslutir. Samstundis flyta alsamt fleiri útlendingar til Føroyar. Hetta skapar nýggjar møguleikar, men eisini nýggjar avbjóðingar. Ikki er altíð so lætt at tillaga seg til eitt nýtt samfelag við øðrvísi máli og mentan.

1.1 Mentan

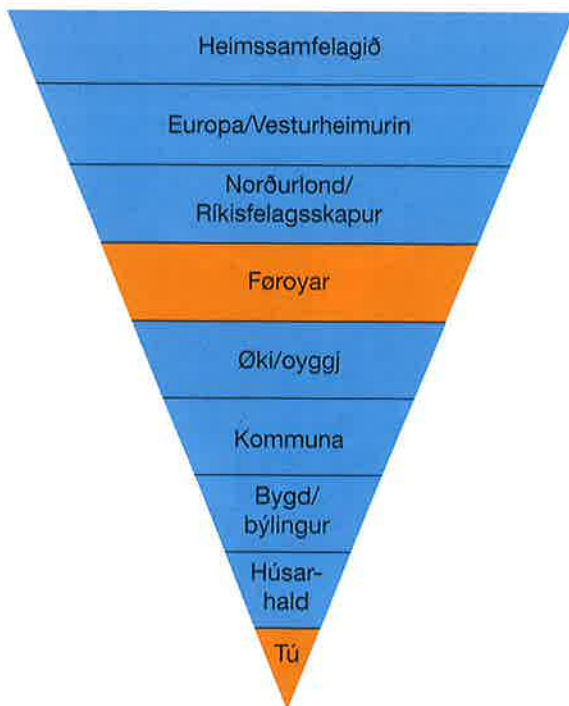
Tú ert partur av fleiri samfeløgum ■

Eitt samfelag er ein bólkur av fólki, ið livir innan fyri ávíst øki. Øll, sum búa í Føroyum, eru partur av føroyska samfelagnum.

Samfelagið kann bítast sundur í lokalsamfeløg. Lokalsamfelagið inniheldur smærri felagsskapir sum grannalag, skúlan, flokkin, ítróttarfelagið, samkomuna ella vinabólkin, tú hoyrir til. Í Føroyum er vanligt at vera limur í nógvum felagsskapum í senn.

Menniskju bera seg ymiskt at, alt eftir um tey eru heima, í skúla, á arbeiðsplássi ella í almenna rúminum. Tú hevur ymiskan leiklut, alt eftir um tú ert barn, næmingur, vinur ella ítróttarfólk. Fært tú arbeiði í einum handli ella matstovu, eru eisini krøv til, hvussu tú skalt uppføra teg.

Virksemið í samfelagnum byggir á skipanir (institutionir). Hesar áseta, hvussu fólk skulu bera seg at. Skipanir eru ikki líka í øllum londum. Summi lond hava sera strangar skipanir. Onnur lond geva sínum íbúgvum fríari ræsur.

Skipanir halda samfelagnum á kós ■

Samfelagið er ikki óbroytiligt. Samfelagið broytist stöðugt. Skipanir halda tó samfelagnum á eini ávísari kós.

Í Føroyum er fólkaræðið skipað við eini stýrisskipan. Hon sigur hvat politikarar kunnu gera. Arbeiðsmarknaðurin er eisini skipaður. Har eru ásetingar um arbeiðskor og lønir. Familjan er eisini ein skipan, ið fevnir um viðurskipti heima við hús. Ein onnur skipan er skúlin, har børn og ung fáa útbúgving, so tey kunnu gerast vælverkandi partur av samfelagnum.

Skipanir tryggja, at samfelagið heldur fram, hóast einstaklingar fella frá. Tær halda fast við ávísar reglur í samfelagnum. Eitt nú er tað í Føroyum ásett, at løgtingsval skal verða minst fjórða hvørt ár, eins og skipanir eru fyri hvussu Løgting, Løgmaður og Landsstýri skulu veljast. Tá ein løgmaður gevst, tekur annar løgmaður yvir. Løgmaður er sostatt ikki bert ein persónur, men eisini ein partur av eini skipan!

Í skúlanum er skipanin so, at lærarar undirvísa, meðan Mentamálaráðið leggur ætlanir fyri, hvat skal lærast. Alt hetta stendur skrivað í lógum og reglugerðum. Hóast skúlaleiðarar og lærarar gevast, heldur skúlaskipanin fram. Hvussu hevði verið, um eingin á skúlanum fylgdi galdandi reglum?

Reglur eru neyðugar, fyri at samfelagið kann halda fram. Øll, sum hava iðkað ítrótt, vita, at reglur skulu til at fáa spælið at rigga. Uttan reglur hevði alt verið ein hurlivasi. Soleiðis er eisini við samfelagnum. Halda fólk ikki reglurnar, verður nógv óskil. Í ringasta føri verður samfelagið sera vandamikið at búa í, tí bandar taka ræðið. Føroyar eru eitt sera trygt land. Nógv onnur lond eru sera vandamikil at liva í; serliga lond í Latínamerika, Afrika og Miðeystri.

Mentan er ein arður, tú bert við tær ■

Hugburðir og meiningar okkara verða ávirkað av mentanini, vit vaksa upp í. Mentan er alt tað, vit hava lært. Mentan er arvað frá eldri ættarliðum og verður givin víðari til komandi ættarlið.

Hóast føroyingar eru vaksnið upp í somu mentan, eru vit tó ymiskir einstaklingar við ymiskum meiningum. Øll eru ikki líka væl nøgd við stöðuna í samfelagnum og ynskja tí at broyta hana. Fyri summi er mentanin frálík, men fyri onnur er hon avmarkandi. Til dømis er ymiskt hvat dreingir og gentur sleppa í ymiskum mentanum. Gentuligir dreingir og dreingjaligar gentur hava tað ikki altíð so lætt.

Ófræls samfeløg royna at forða fyri mentanarbroytingum, men í frælsum samfeløgum heldur man broytingar vera

Summi fólk eru heilt øðrvísi enn hini í samfelagnum. Tey kunnu vera einstaklingar, men gerast tey nógv, kunnu tey skipa eina undirmentan.

góðar. Í einum fólkaræði hava øll rætt at ávirka samfelagið í mun til ynski og umstøður. Øll skulu kunna taka lut, tí eitt gott kjak kann leiða til víðari fatan og nýggjar tankar. Kjak kann tó skjótt enda sum kegl. Tú mást tí virða og vísa tolsemi fyri meiningum og fatanum hjá øðrum.

Høvuðsmentan og undirmentan ■

Ráðandi mentanin í einum landi verður eisini nevnd høvuðsmentan. Hon fevnir um mál, søgu, skipanir, siðvenju og normar. Flestu fólk fylgja hesi uttan at seta spurningar.

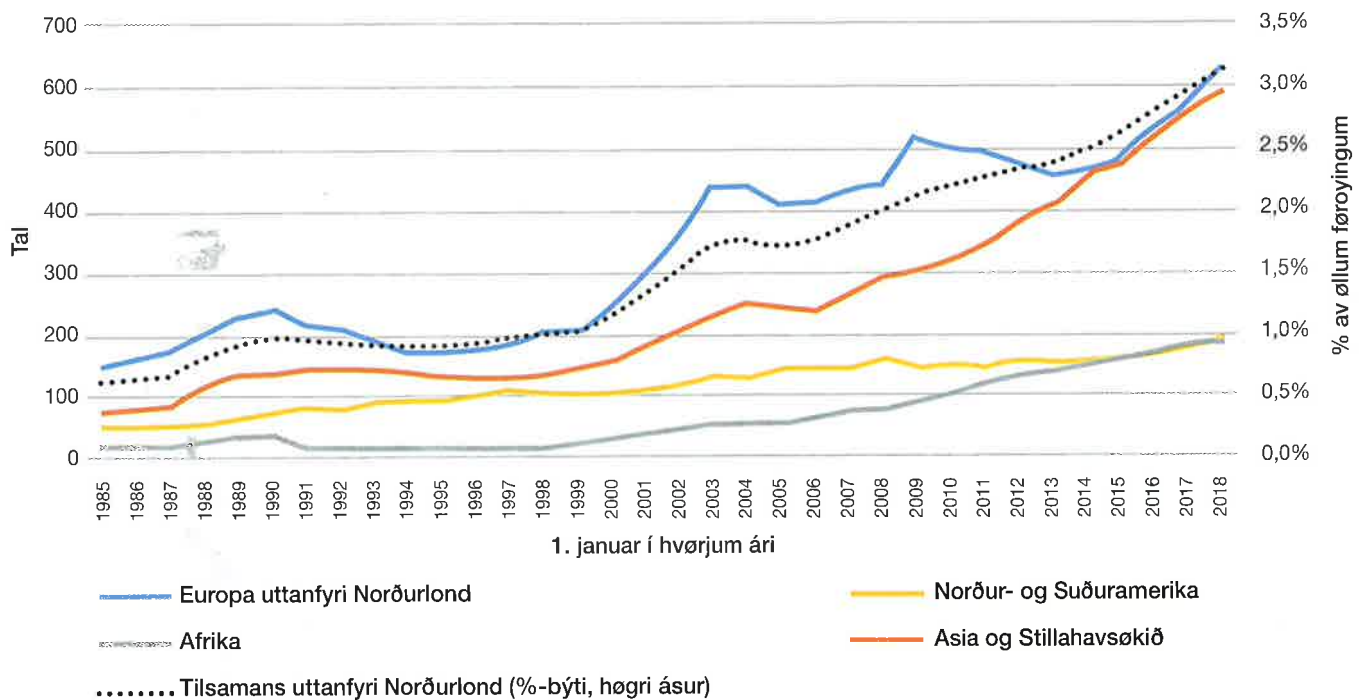
Í samfelagnum eru eisini undirbólkar av mentan. Hesar nevna vit undirmentan ella “subkultur”. Undirmentanir hava serstakan livshátt, áhuga ella uppfatan. Limirnir ganga í serligum klæðum, hava serlig hársnið ella øðrvísi atburð. Tey eru í andsøgn við høvuðsmentanina.

Ung gerast viðhvørt partur av eini undirmentan, tá tey gera ungdómsuppreistur. Hipstarar og goth’ar eru ungdómsmentanir við egnum tónleiki og klædnasniði. Enn meiri víðgongdir vóru hippies frá 1960’unum og punkarar frá 1980’unum.

Undirmentanir standa ofta í andsøgn við høvuðsmentanina. Í einstøkum førum kunnu undirmentanir koma í tvístöðu við høvuðsmentanina. Islamisma og nýnazisma eru dømi um undirmentanir við ógvuliga víðgongdum politiskum sjónarmiðum. Aðrar undirmentanir eru beinleiðis kriminellar, t.d. rockarar og hooligans (harðrendir fjepparar). Rúsevnanýtsla eyðkennir summar undirmentanir. Aðrar kunnu vera “ovurfrelstar”.

Í Føroyum eru ikki veruligar undirmentanir, ið standa í andsøgn við restina av samfelagnum. Trupult er at vera øðrvísi í lítla, føroyska samfelagnum. Tí eru øðrvísi fólk í Føroyum sum oftast í smáum bólum ella felagsskapum, um tey ikki eru flutt av landinum.

Føroyingar føddir uttanfyri Norðurlond

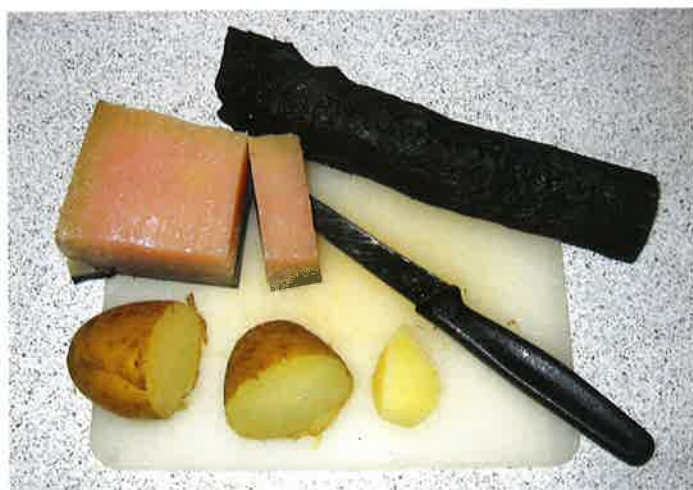
Fyrr vórðu flestir føroyingar føddir í Føroyum ella í Norðurlondum. Seinastu árin er talið á føroyingum, ið eru føddir aðrastaðni, vaksið alsamt. Føroyar eru tí vorðnar fleirmentaðar ("multikulturellar").
 Kelda: Hagstova Føroya, Hagtalsgrunnur.

Føroyar hava eins og nógv onnur lond tjóðardagar, har tjóðin hátíðarheldur seg sjálva. Flaggdagur er 25. apríl og verður fagnaður kring landið.

Útróðrabátur í Hattarvík. Útróðrabátar eru partur av føroyskari mentanarsøgu. Í eldri tíðum var hann avgerandi fyri føroysk húsarhald. Í dag verður hann mest brúktur til kappróður og annan stuttleika. Hvat heldur tú eyðkennir føroyska mentan í dag?

Tvøst, spik og epli eru dømi um føroyska matmentan, men í dag verður ávarað móti at eta hendan mat, tí hann er illa dálkaður av kyksilvuri.

Harumframt eru summir útlendingar á gosi um, at føroyingar drepa grind. Summir føroyingar óttast, at ringa umtalan kann skaða okkara útflutning og ferðavinnu.

Sostatt eru bæði umhvørvislig, mentanarlig og búskaparlig rák uttan úr heimi, ið leggja trýst á siðbundna føroyska matmentan.

Hvat er føroysk mentan? ■

Vanliga siga vit, at øll mentan í Føroyum er føroysk mentan. Men er tað so einfalt? Spyrja vit føroyingar, hvat føroysk mentan er í dag, fáa vit ymisk svar. Summi nevna Kirkjubæmúrin og føroyskan dans. Onnur vísa á kendar føroyingar sum William Heinesen, Christian Matras og Sámal Joensen-Mikines. Uppaftur onnur siga, at føroyingar eru føddir við ár-í-hond, ella at føroyingar eru tiltiknir fyri gestablídni.

Flestu føroyingar eru í einum mentanarligum felagsskapi. Føroyska málið er “egið”, og Føroyar hava sína egnu søgu. Vit hava eyðkendar siðir og orðafelli. Í Føroyum læra vit mest sum tað sama í skúlanum. Vit hava felags grundvirði sum talu- og trúarfrælsi og meta sum heild fólkaræðið høgt. Vit hava mest sum somu uppfatan av, hvat er rætt og skeivt.

Hinvegin er føroysk mentan fjølbroytt. Ymiskleiki sæst bæði millum oyggjar, bygdir og býlingar. Suðuroyingar, eysturoyingar og havnarfólk hava ikki somu hugburðir til alt. Eisini er munur á trúarbólkum. Umframt hetta flyta alsamt fleiri fólk til Føroya úr øðrum londum og taka útlendskar siðir og mentanir við sær.

Mentanin broytist alla tíðina ■

Hvørt ættarlið letur eina broytta mentan víðari til næsta ættarlið. Gjøgnum fleiri ættarlið broytist mentanin sera nógv. Føroyingar í 19. øld høvdu eina heilt øðrvísi mentan enn vit føroyingar í 21. øld. Vart tú barn fyri 200 árum síðani, gekst tú neyvan í skúla, men hjálpti til við ymiskum arbeiði í bygðini. Í staðin fyri at sita á skúlabonki fóru tannáringar í hagan at mjólka kúnni ella hjálptu til at flota bátin.

Mentanin í tínum uppvækstri er eisini nógv øðrvísi enn mentanin, sum foreldur tíni vuku upp í. Hugsa bara um tøkniligu menningina síðani 1990-árin, tá vit finga Internet, fartelesfonir og fleiri sjónvarps- og útvarpsrásir. Meðan tú lesur hetta, sita nógvir føroyingar og senda teldupost, kjatta, bíleggja bókur á netinum, spæla telduspøl ella hava samband við vinir ella onnur á sosialum miðlum sum Facebook, Instagram og Snapchat. Hetta var ógjørlegt fyri bara fáum árum síðan. Alt hetta hevur ávirkað samskiptið við umheimin og broytt mentan okkara.

Tá tú einaferð verður foreldur, er mentanin broytt og verður heilt øðrvísi enn í dag. Broyingarnar henda skjótari nú, tí heimurin er meiri samanknýttur. Vit ferðast meira enn fyrr, samskipta meira millum lond og handla meira við onnur lond. Fólkaflýtingar og ferðavinna gera eisini sítt til, at vit hitta onnur fólk við øðrum mentanum. Alt hetta ávirkar tankar okkara, atburð og meiningar.

Søguliga hava íbúgvarnir í Føroyum verið føroyingar og aðrir norðurlendingar. Seinnu árinu eru nógv fólk flutt til landið úr fjarskotnum londum sum Filipsoyggjum og Tailandi. Í dag er samfelagið tiskil vorðið fleirmentað – eisini nevnt “multikulturelt”.

Skúlin hevur verið ein mentanarberandi stovnur í Føroyum. Nú er vanligt við stórum skúlum. Fyrr vóru skúlar kring alt landið, til dømis á Kirkju í Fugloy. Hvussu mundi vera at ganga í einum slíkum skúla uttan Internetsamband, sjónvarp ella útvarp?

At koma í samband við aðra mentan og mentanarbroyting kann eisini hava keðilig árin. Tá ein mentan kúgar eina aðra mentan og kanska roynir at kveða hana, tosa vit um mentanarharradømi ella “kulturimperialismu”.

Til dømis høvdu grannalond okkara Hetland og Orkn-oyggjar málið norn, ið líktist føroyskum. Í 1850 doyði síðsti hetlendingur, ið tosaði norn. Skotar og bretar sum heild høvdu kúgað mentanirnar í hesum oyggjum og harvið oytt málið. Hinvegin hava íslendingar og føroyingar varðveitt síni mál.

Bretar hava sum heild verið tiltiknir fyri mentanarharra-dømi kring allan heim. Hetta er orsøkin til, at so nógv fólk í dag tosa enskt. Undir seinna heimsbardaga frá 1940 til 1945 vóru Føroyar undir bretskum herræði. Tá tóku føroy-ingar nógv ensk orð til sín.

Eisini eru dømi um, at tilflytarar koma úr fjarskotnum londum við síðum, ið ikki hóska til Føroyar. Tí verður roynt at tillaga tilflytarar til landið, teir koma til.

Siðir broytast

Gamalt var at eta ræstan fisk og speril jólaaftan. Nú á døg-um eta fólk flest tó dunnu ella gás jólaaftan. Bert heilt fá eta siðbundna jóladøgurðan.

Í Danmark er hinvegin vanligt at eta medistarpylsu ella fleskasteik jólaaftan. Í Íslandi er vanligt at eta skinku ella hamburgarrygg jólaaftan. Í USA eta tey ofta kalkun. Í Aus-tralia og Suðurafríka grilla tey, tí jólaaftan er hjá teimum mitt um summarið.

Siðir eru ymiskir í ymiskum londum. Heldur ikki eru

siðir so upprunaligir ella fornir, sum vit ofta halda. At pynta jólatræ er siður komin úr Týsklandi til Danmarkar og síðani til Føroyar.

Fyri umleið 1.000 árum síðani ferðaðust norðurlendingar til nógv ymisk lond, millum annað til Føroyar, Ísland og bretska oyggjarnar. Aðrir norðurlendingar fóru suðureftir til Normandið ella eystureftir til Russlands.

Faðir vár (Fy vor) á norn (1770)

Fy vor or er i Chimeri.

Halaght vara nam dit.

La Konungdum din cumma.

La vill din vera guerde

i vrildin sindaeri chimeri.

Gav vus dagh u dagloght brau.

Forgive sindorwara

sin vi forgiva gem ao sinda gainst wus.

Lia wus ikè o vera tempa,

but delivra wus fro adlu idlu.

For do i ir Kongungdum, u puri, u glori,

Amen

Sum sæst vóru nógv ensk lániorð í norn. Upp-runaliga hevur norn tó verið sera líkt føroyskum.

Føroyskt stavar frá fornnorrøna málinum, ið kom úr Noreg og spjaddist vestureftir til nógv oyggjalond.

Nógv hetlensk og orknoysk staðarnøvn minna um føroysk staðarnøvn. Hesi hava fornnorrønan uppruna.

Høvuðsstaðurin í Hetlandi eitur Lerwick. Sunnast í landinum eru Sandwick og Sumburgh. Miðskeiðis er Scalloway. Vestanfyrir eru Westerwick, Dale og Sandness. Longri norðuri eru Voe og Collafirth. Eystanfyrir er Whalsay. Enn longri norðuri eru West Sandwick og Haroldswick.

Vestasta oyggin í Hetlandi eitur Foula, ið stavar frá fornnorrøna "Fugley".

Eisini í Orknoyggjum eru staðarnøvn við norrønum uppruna. Norðastu oyggjarnar Westray og Sanday. Vestanfyrir eru støð sum Sandwick, Skaill og Stromness. Eystanfyrir sæst navnið Upper Sanday. Millum Orknoyggjar og Skotland er líta oyggin Stroma, ið stavar frá fornnorrøna Straumsey.

Føroyskir útisetar

Føroyar eru eitt lítið land. Tí er nógv, man ikki kann gera í Føroyum, og tí búa nógvir føroyingar í øðrum londum. Eisini eru nógv, ið eru flutt av landinum, tá tíðirnar vóru ringar í Føroyum. Føroyingar í útleigd nevnast eisini “útisetar”. Summir útisetar gerast ein inngrógvinn partur av samfelagnum, teir eru fluttir til. Nógvir útisetar velja tó at gerast partur av eini útisetamentan.

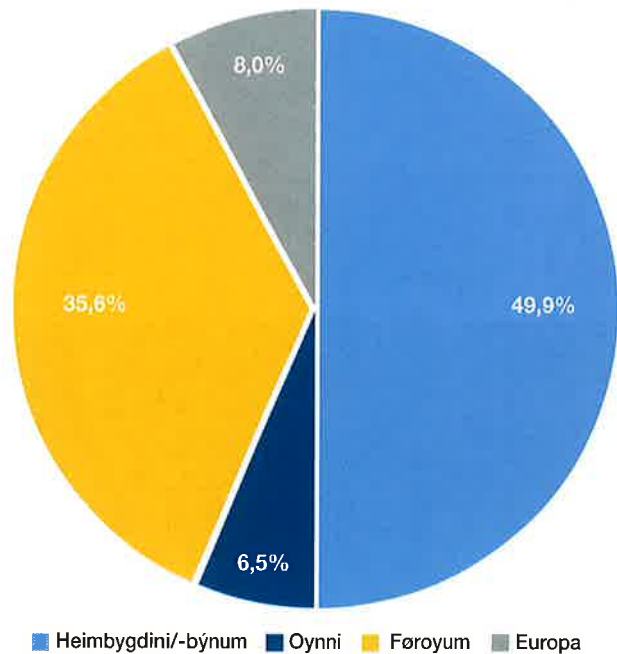
Keypmannahavn er eitt dømi um ein bý, har túsundtals føroyingar búa. Nógvir eru fluttir til býin í lestarørindum, og summir teirra hava valt ikki at flyta aftur til Føroyar. Nógvir føroyskir felagsskapir eru í Keypmannahavn. Á Vesterbro er eitt Føroyahús, har nógv fólk savnast fyri eitt nú at eta føroyskan mat. Í húsinum eru m.a. dansifelag, kór og skúli, har børn kunnu læra føroyskt. Eisini eru nógv onnur feløg kring um í býnum, m.a. bóltfeløg, róðrarfeløg, andaligir felagsskapir og mangt annað.

Føroyingar rógva eisini kapp í Danmark. Myndin er frá stevnuni Ishøj Regatta.

Hvørjum kennir tú teg tættast knýttan at?

(Spurnarblað til næmingar í øllum 9. flokkum í Føroyum. Deildin fyri Arbeids- og Almannaheilsu, 2015)

Føroyingar hava ein sterkan bygdasamleika, men eisini ein sterkan tjóðarsamleika. Hinvegin telja oyggjarnar ikki so nógv. Sterki bygdasamleikin ger tað ofta trupult hjá bygdum at samstarva. Nógv dømi eru um klandur millum grannabygdir í Føroyum. (Spurnakanningin kundi eisini havt spurt um tilknýtið til Danmark ella til Norðurlond.)

Finn svar í tekstinum

- 1 Hvat er eitt samfelag?
- 2 Hvat merkir orðið mentan?
- 3 Hvat vil tað siga, at eitt samfelag er fleirmentað?
- 4 Greið frá hugtøkunum høvuðsmentan og undirmentan.
- 5 Nevn dømi um undirmentan.
- 6 Hvørjum málsøkjum varðar Mentamálaráðið av?
- 7 Hvat vil tað siga, at skúlin er ein mentanarberi?
- 8 Hvat er mentanarharradømi?
- 9 Hvat er ein útiseti?
- 10 Greið frá gongdini í samansettu stríkumyndini á síðu 7.

Hugsa teg um

- 1 Ger hugarok um hugtakið mentan.
- 2 Greið einum øðrum næmingi frá, hvat mentan er. Brúka dømi, so lættari er at skilja.
- 3 Kjakist um hesi evni:
 - a) Hvat seta tit í samband við hugtakið “føroysk mentan”?
 - b) Hvørji virði hava týdning í føroyskari mentan?
 - c) Hvat førir fleirmentaða samfelagið við sær?
 - d) Hvat vil tað siga, at mentan ikki er viðfødd?
 - e) Hvør er munurin á einum samfelagi og eini mentan?
- 4 Gerið eitt yvirlit í tveimum teigum, har tit skriva føroyskan mat øðrumegin og mat úr øðrum mentanum hinumegin. Eta tit í tykkara flokki mest føroyskan mat ella mat úr øðrum londum? Takið samanum á talvuni.
- 5 Skrivið niður stikkorð um, hvat tað er at vera føroyingur.
- 6 Hugsa tær, at tú kemur til Føroyar úr einum fremmandum landi. Skriva eitt bræv til ein vin í heimlandinum og greið frá føroysku mentanini.
- 7 Skriva á eitt pappír, hvat skal til fyri at samfelagið skal rigga. Tosið saman um evnið í bólkkum aftaná.
- 8 Ímynda tær, at tú skalt flyta til eitt annað land við fremmandari mentan. Hvat vilt tú helst varðveita úr føroysku mentanini? Á hvørjum økjum vilt tú taka nýggju mentanina til tín? Tosa við ein annan næming um hetta.
- 9 Finn okkurt, sum umboðar tína mentan. Tað kann vera tónleikur, klæðir, matur ella tilíkt. Grundgev, hví tú valdi júst hetta.
- 10 Gerið spurnarkanning um, hvat tað vil siga at vera føroyingur. Spyrjið næmingar í flokkinum ella á skúlanum og leggið úrslitið fram í bólkinum.

Í eldri tíðum noyddust færoyingar at ganga, ríða ella sigla millum bygdur. Síðani byrjaðu vit at knýta landið saman við vegum, brúgvum og tunlum. Fyrsti tunnillin millum Hvalba og Trongisvág kom í 1963. Í dag er tað mesta av landinum bundið saman til eitt stórt meginland. Bygdirnar eru sostatt samanhangandi býlingar hjá hvørjum øðrum. Økta sambandið hevur broytt mentanina nógv.

1.2 Fólkið í flyting

Bygdagerð, býargerð og mótbýargerð

Føroyar hava í dag 114 bygdir og býir á 17 ymiskum oyggjum. Hesar bygdir og býir hava sera ymiskar støddir. Nógv størst er Tórshavn við 13.131 íbúgvum. Mínstar eru Depil og Koltur við hvør sínum eina íbúgva. Umleið helvtin av øllum búsetingum hava færri enn 100 íbúgvar. Einans 10 hava fleiri enn 1.000 íbúgvar. Umframt hetta eru bygdir, ið stutt síðani eru vorðnar fólkatómar, m.a. Múli og Víkarbyrgi.

Talið á bygdum í Føroyum er broytt nógv. Fyri 100 árum síðani vóru nógv fleiri bygdir enn nú, men fyri 200 árum síðani vóru nógv færri bygdir enn nú.

Upprunaligu búðu føroyingar í siðbundnum “markatalsbygðum”. Orðið markatal kemst av orðinum mørk, ið er eitt stórt jarðarøki. Dømi um markatalsbygdir eru Miðvágur, Sandur, Sumba, Kirkjubøur, Fuglafjørður, Toftir og Hvannasund.

Fyri umleið 200 árum síðani byrjaðu nógvir føroyingar at flyta frá heimbygðini til fjarskotnar dalar, víkir og líðir. Teir settu seg niður í teimum bygdum, ið vit kalla “niðursetubygdir”. Dømi um niðursetubygdir eru Vatnsøyrar (1921), Skopun (1833), Akur (1817), Argir (1828), Hellur (1849), Rituvík (1873) og Norðdepil (1866). Í 19. øld komu sera nógvar nýggjar bygdir, men seinni í 19. øld og í 20. øld byrjaðu fólk at flyta til størri bygdir og býir.

Framvegis í dag flyta fólk frá smáplássum til stór pláss. Men eisini smáar bygdir, ið liggja nær við stór pláss, hava fólkvækstur. Til dømis veksur Tórshavn sera lítið, men sera nógv fólk eru flutt til Hoyvíkar, Argir, Velbastað, Kaldbak og ymisk støð í Norðurstreymoy.

Nógv fólk fluttu til Vágarnar, tá Vágatunnilin varð gjørdur í 2002. Lætt er nú at búgva í Vágum og arbeiða í Streymoyinni. Í 2019 varð Eysturoyartunnilin boraður ígjøgnum, men longu áðrenn fluttu nógv fólk til kommunur í Eysturoyinni. Serliga stórir áhugi hevur verið fyri at flyta til Nes kommunu og Sjóvar kommunu, nær við tunnilsmunnan. Um nøkur ár verða hesar bygdir forstaðir hjá Tórshavn. Hetta nevnist eisini “mótbýargerð”.

Bygd	Íbúgvar 1. jan. 1989	Íbúgvar 1. jan. 1999	Íbúgvar 1. jan. 2009	Íbúgvar 1. jan. 2019	% vøkstur 1989- 2019
Hoyvík	1.174	2.091	3.457	4.127	251,5%
Oyrareingir	17	35	44	44	158,8%
Signabøur	63	123	142	147	133,3%
Velbastaður	135	135	187	249	84,4%
Argir	1.413	1.544	1.907	2.189	54,9%
Kirkjubøur	56	61	71	74	32,1%
Kaldbak	181	202	221	239	32,0%
Hvítanæs	85	101	99	109	28,2%
Tórshavn	13.075	12.114	12.335	13.334	2,0%
Kaldbaksbotnur	11	9	8	11	0,0%
Kollafjørður	830	746	806	819	-1,3%
Syðradalur (S)	14	8	7	10	-28,6%
Nólsoy	316	261	247	224	-29,1%
Sund	3	3	3	2	-33,3%
Hestur	56	46	32	20	-64,3%
Norðradalur	27	17	15	9	-66,7%
Koltur	4	2	2	1	-75,0%
Mjorkadalur	23	0	0	0	-100,0%

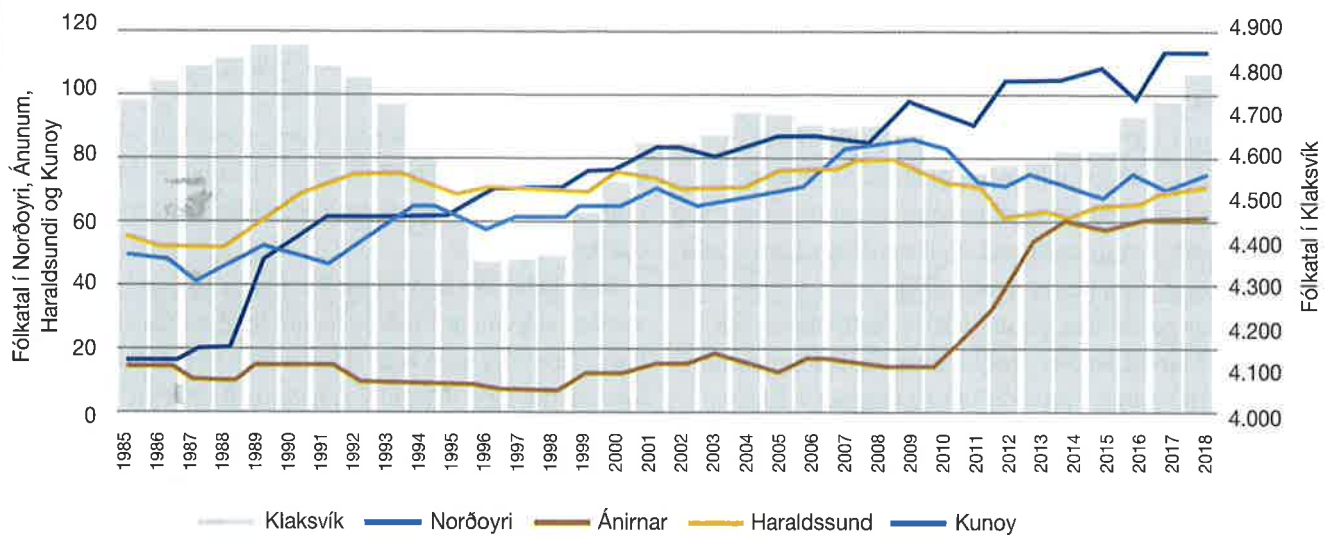
Í dag verður kasernan í Mjorkadali brúkt til varðhald av fangum, men tað telur ikki við sum bústaður!

Kelda: Hagstova Føroya, Hagtalsgrunnur.

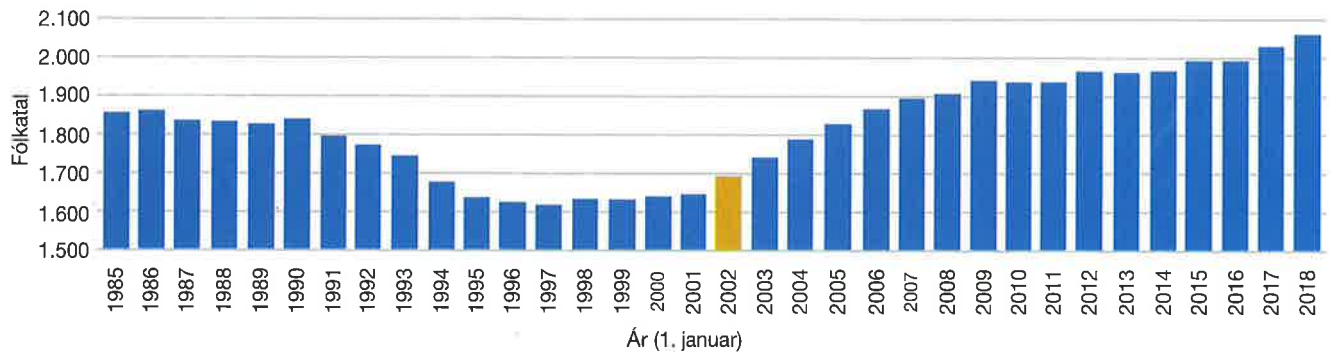
Hoyvík var áður ein lítil bóndabygd, men er í dag triðstørsta búpláss í Føroyum. Myndin sýnir gomlu Hoyvík.

Fólkatalið í Klaksvík og forstøðunum 1985-2018

Þröngligt er í býunum. Tí flyta summi til bygdir nærhendis stóru býrnar.
 Kelda: Hagstova Føroya, Hagtalsgrunnur.

Fólkatalið í Vága kommunu 1985-2018

Fólkatalið í Vágunum vaks nógv, eftir at Vágatunnlin varð gjørdur í 2002.
 Kelda: Hagstova Føroya, Hagtalsgrunnur.

Fólk gerast eldri ■

Fyrr fingi foreldur nóg fleiri børn. Nú á døgum er vanligt at fáa 2-3 børn. Føðitíttleikin hjá føroyingum var 2,5 í 2017 (Hagstova Føroya > Talt og hagreitt > Íbúgvaviðurskifti).

Hetta er hægsta talið í øllum Europa. Í øðrum heimsþortum eru tó familjur, ið fáa nóg fleiri børn, til dømis í Afrika.

Verður farið 100 ár aftur í tíðina vóru familjurnar nóg størri enn í dag. Tað var ikki óvanligt at fáa 5-10 børn – sum í Afrika í dag. Húsini vóru tó nóg minni tá enn nú, so tað hevur verið sera trøngligt at búleikast. Nógv børn vóru í hvørjum kamari, ofta fleiri í hvørji song.

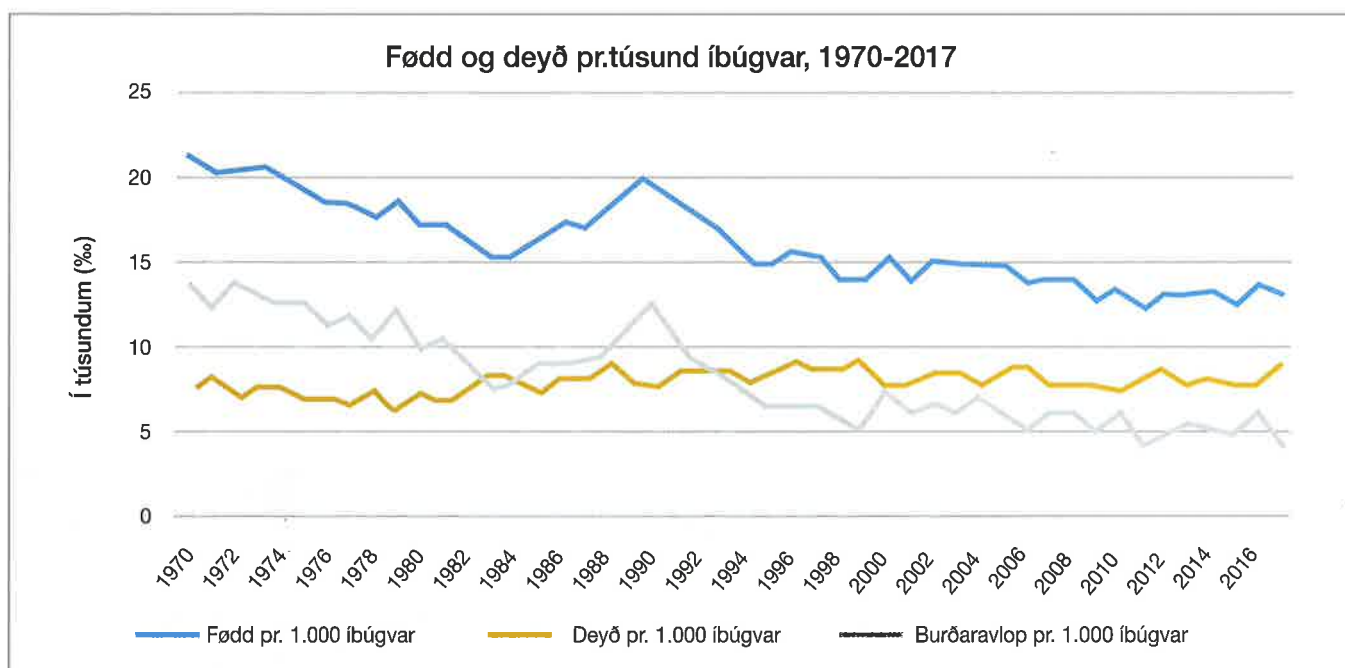
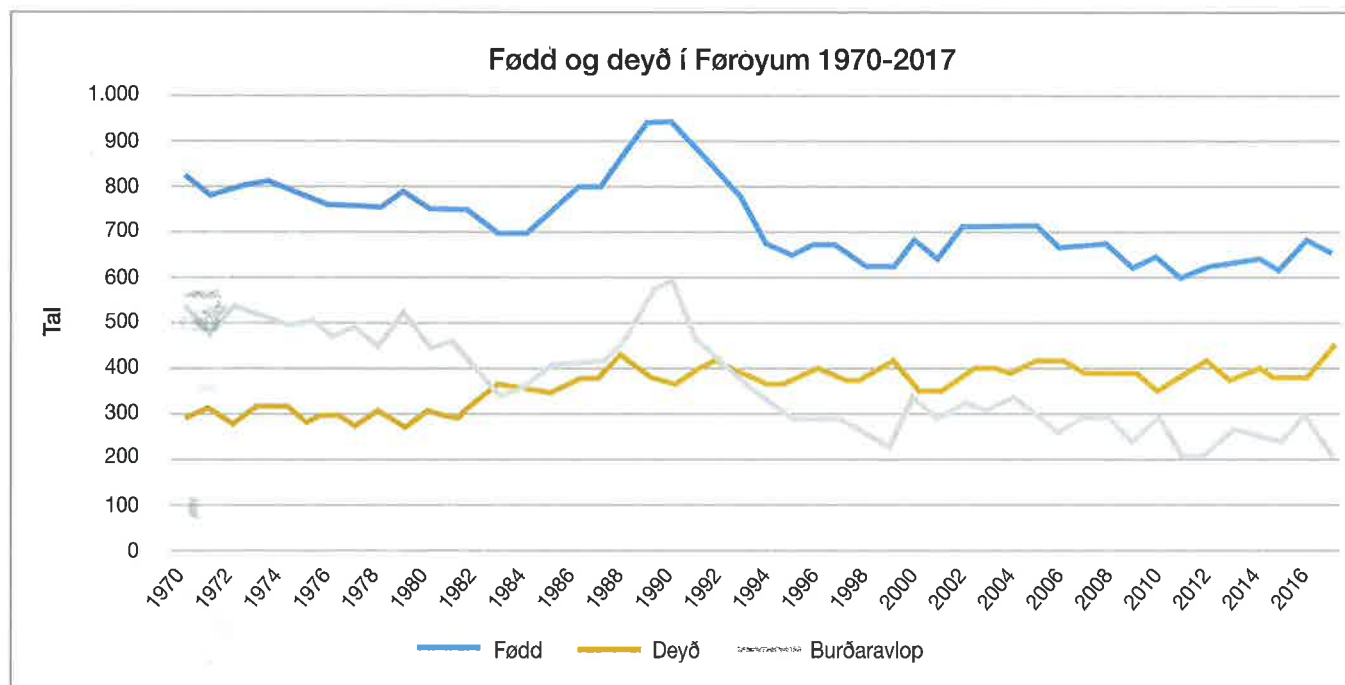
Føroyingar gerast sera gamlir. Í 2017 var lívsævin hjá eini kvinnu í meðal 84,5 ár, meðan lívsævin hjá monnum var 80,4 ár. (Hagstova Føroya > Talt og hagreitt > Íbúgvaviðurskifti). Hóast familjur hava fingið alsamt færri børn seinastu árin, eru fólk eisini vorðin munandi eldri. Tí er

fólkatalið vaksið við rúkandi ferð. Í 1801 búðu 5.265 fólk í Føroyum. Í 1901 búðu 15.230 fólk í Føroyum. 1. jan. 2001 búðu 46.131 fólk í Føroyum. Fólkatalið trifaldaðist sostatt bæði í 19. og 20. Øld. Í 2019 búðu fleiri enn 51.000 fólk í Føroyum. (Hagstova Føroya > Talt og hagreitt > Íbúgvaviðurskifti)

Hóast føroyingar fáa nógv børn, verða fólk eisini alsamt eldri. Tískil hækkar meðalaldurin í landinum. Í framtíðini verður tí stórur tørvur á eldrarøkt, eldratænastum og eldraveitingum.

Sum heild fáa føroyingar færri børn nú enn fyrr. Tað er vanligt, at kvinnur í framkomnum londum fáa alsamt færri børn. Tær vilja hava betri tíð til onnur ting. Í fleiri øðrum londum doyggja fleiri fólk enn verða fødd. Fyri at fólkatalið ikki skal minka, mugu fólk tí flyta til úr øðrum londum.

Seinastu hálvu øldina er talið á føddum lækkað munandi. Samstundis er talið á deyðum hækkað. Samanlagt er burðaravlopið minkað niður í helvt. Verða tøluni uppgjörd í túsundum, broytast grafarnir nakað. Í 1970 búðu 38.706 fólk í Føroyum. Í 2017 vóru vit 49.823.
Kelda: Hagstova Føroya, Hagtalsgrunnur.

Fólk flyta til og úr Føroyum

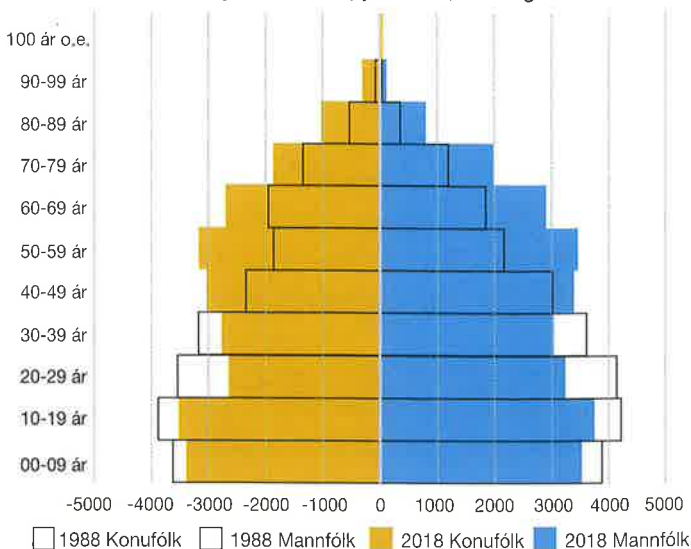
Føroyar eru eitt lítið land við avmarkaðum møguleikum. Tí hava føroyingar flutt nógv millum lond.

Tá kreppur hava verið, eru nógv flutt til onnur lond at búgva. Summi av hesum eru flutt aftur til Føroyar, tá tíðirnar batnaðu. Í kreppuárunum í 1990'unum var stór netto-fráflyting. Í kjalarvørrinum á kreppuni var stór netto-tilflyting. Er búskapurin væl fyri, flyta fólk til, tí arbeiði er at fáa.

Onnur flyta av landinum fyri at taka sær útbúgving. Fyrr í tíðini vóru vánaligir møguleikar at útbúgva seg í Føroyum. Tó eru nógvar útbúgvingar settar á stovn seinastu árin. Fleiri ung kunnu tí velja at verða búgvandi í Føroyum.

Eisini verður mettt, at nøkur fólk flyta av landinum, tí mentanin í Føroyum er ov tronglig. Til dømis hava nógvar samkynd kend seg lítisvird í Føroyum. Tey eru tí flutt av landinum. Eisini hava nógvar kvinnur kent seg hava betri møguleikar í øðrum londum enn í Føroyum.

Føroyska fólkatalspyramidan, 1988 og 2018

Aldurssamansetingin av Føroya fólki er nógv broytt frá 1988 til 2018. Lutfalsliga eru nú færri yngri og fleiri eldri. Trupulleikin við vantandi konufólkum er framvegis stórur.

Kelda: Hagstova Føroya, Hagtalsgrunnur.

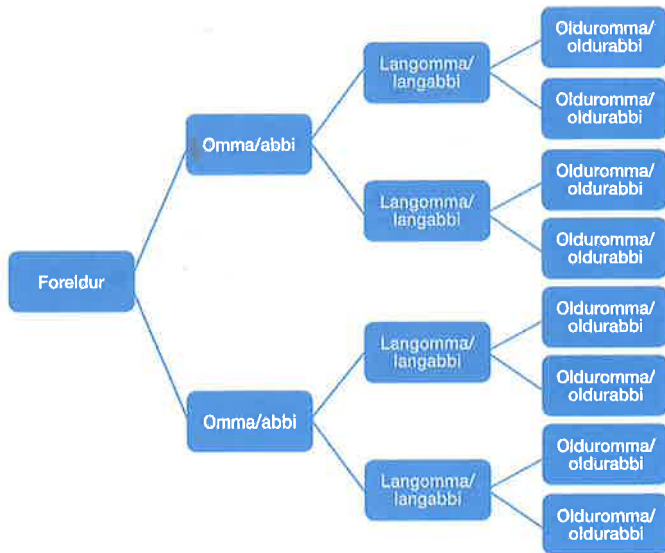

Hugsa teg um

1 Kanna tína ætt. Hvussu nógv børn hava

- tíni foreldur
- tínar ommur/abbar
- tínar langommur/-abbar
- tínar olduommur/-abbar

Tekna eina mynd sum hesa á eitt pappír og skriva barnatalið inn. Rokna meðalbarnatal fyri hvørt ættarlið.

- Kanna hvar tínir/ar abbar/ommur og langabbar/-ommur búðu. Tekna úrslitið inn á eitt tómt føroyakort. Tekna strikur millum ættarliðini, so tú sært flytingina.
- Farið í bólkar og tosið um:
 - Hvussu var at liva í 19. øld.
 - Hvørjum livdu fólk av?
 - Hvussu búðu fólk?
- Farið inn á Hagstovu Føroya. Undir “Talt & Hagreitt” eru tøl fyri Íbúgvar. Kannið linjumyndirnar á síðuni. Hvørjar hendingar munnu hava havt ávirkan á bráðligar broytingar í fólkatálinum?
- Tosið um hvar bústaðir nýliga eru bygdir í tykkara kommunu. Hvussu nógvir bústaðir eru bygdir? Finnið fram til hesar býlingar á Føroyakort.fo.

- Í samvirknu bókini “Javnstøða. Tvey kyn – ymsar støður” er ein partur, ið nevnist “Fólkapýramidur kring landið”. Kannið munirnar á fólkatálssamansetingini í ymskum økjum í landinum. Hugleiðið um hvørjar orsaker kunu vera til munirnar.
- Í bókini “Javnstøða. Tvey kyn – ymsar støður” er ein partur, ið nevnist “Ymiskt hvørjum vit doyggja av”. Kannið munin á nær og hví menn og kvinnur doyggja. Hugleiðið um hvørjar orsøkir kunnu vera til munirnar.
- Gerið eina kanning í tykkara flokki. Hvussu nógv í flokkinum hava búð uttanlands part av tykkara lívi? Hvar búðu tit? Og hví?
- Kjakist í tykkara flokki um tykkara ætlanir eftir fólaskúlan. Hvat ætla tit at gera? Hvar ætla tit at búseta tykkum?
- Farið í bólkar og finnið tíggju orsøkir til at flyta til Føroyar og tíggju orsøkir til at flyta av landinum. Teknið eina talvu á eitt pappír og fyllið hana út.

Finn svar í tekstinum

- Hvat merkja hugtøkini bygdargerð og býargerð?
- Í hvørji øld høvdu Føroyar eina stóra bygdargerð?
- Hví verður væntað, at bygdir sunnast í Eysturoynni gerast forstaðir hjá Havnini?
- Hvussu gamlir gerast føroyingar í meðal í dag?
- Hvussu broyttist føroyska fólkatálið frá 1801 til í dag?
- Hvussu stórir var munurin á føddum og deyðum í 1970 og í 2017?
- Í 1990'unum fluttu føroyingar sera nógv til og frá øðrum londum. Hvør var orsøkin?
- Hvørjar orsøkir eru til, at fólk flyta av landinum?
- Í hvørjum aldursbólum eru fleiri kvinnur enn menn?
- Í hvørjum aldursbólum eru fleiri menn enn kvinnur?

1.3 Tilflyting og mentanarmunir

Hví flyta útlendingar til Føroya? ■

Útlendingar flyta til Føroya av ymiskum orsökum. Summir flyta fyri at fáa arbeiði. Til dømis arbeiða nógvir polakkar innan skipasmið, meðan nógvir rumenarar arbeiða innan byggivinnuna. Eisini eru tilflytarar, ið koma til Føroya at starvast fyri ítróttarfeløg, antin sum leikarar ella venjarar. Onnur eru lesandi, starvslesandi ella granskarar. Eisini eru nøkur, ið koma til Føroya sum au-pair.

Umframt hetta gífta summir útlendingar seg við føroyskum maka. Hesir kunnu vera komnir til Føroyar í øðrum ørindum og hava síðani funnið kærleikan í Føroyum. Eisini kunnu føroyingar hava verið í øðrum londum og hava funnið sær maka har. Seinastu árin er harumframt vorðið vanligari at finna sær maka á dating-appum á Internetinum. At enda kann nevast, at um fólk flyta til Føroya úr einum øki, kunnu onnur úr sama øki fáa hug at gera tað sama. Dømi eru um, at útlendingur er fluttur til Føroya, og síðani hava familjulimir, vinfólk ella kenningar fingið sama hugskot.

Orsøkirnar til tilflyting eru sostatt nógvar. Neyðugt er at skilja millum migrantar og flóttafólk. Migrantar flyta fyri at fáa betri kor, t.d. betri arbeiði ella betri løn. Flóttafólk flyta av neyð, ófriði ella forfylging. Higartil eru fá flóttafólk komnir til Føroyar, men lond sum Danmark og Svøríki hava tikið nógv flóttafólk til sín. Nógv fólk í hesum londum ilskast um hetta, tí tey halda, at tað kostar ov nóg, elvir til brotsverk og árin frá fremmandari mentan.

Nevast skal, at í Føroyum verða danir og grønlendingar ikki roknaðir sum útlendingar. Aðrir norðurlendingar eru útlendingar, men kunnu kunnu frítt og uttan serligt loyvi flyta til Føroya at búgva og arbeiða. Norðurlenska samstarvið er sera víðfevnandi. Tí virka Norðurlond á nógvum økjum sum eitt felags land.

Norðurlenskir tilflytarar hava heldur ikki somu avbjóðingar at dragast við sum fólk úr t.d. Asia, Afrika ella Suðuramerika. Mál og mentan í hinum Norðurlondunum minna nógv um føroyskt mál og føroyska mentan. Tí er ikki líka torført hjá teimum at flyta til Føroya.

Hinvegin kann tað vera rættiliga torført hjá fólki úr fremmandum londum at laga seg til føroyska samfelagið.

Upprunaloyvi (fyrstu ferð), eftir tjóðskapi – 2018

1	Rumenia	195
2	Pólland	112
3	Bulgaria	79
4	Litava	34
5	Lettland	28
6	Filipsoyggjar	27
7	Serbia	25
8	Ungarn	18
	Onnur lond	130
	Tilsamans	648

Varandi loyvi, eftir tjóðskapi – 2018

1	Filipsoyggjar	20
2	Rumenia	4
3	Tailand	3
4	Makedonia	3
5	India	2
	Onnur lond	23
	Tilsamans	55

Nógvir eystureuropearar koma til Føroyar at arbeiða í styttri tíðarskeið. Tey, ið verða verandi, eru hinvegin í stóran mun eysturasiatar. Kelda: Útlendingastovan, Hagtøl.

Runa Preeti Ísfeld er dømi um tilflytara, ið hevur verið ígjøgnum føroysku útbúgvingarskipanina. Sum sæst var hon tó noydd at taka miðnámsútbúgving tvær ferðir, bæði í Vacoa á Mauritius og í Klaksvík.

- 9. mai 1978 Fødd í Quatre-Bornes á Mauritius
- 1984-1990 Primary School í Quatre-Bornes
- 1990-1997 Adventist College í Vacoa við prógvi úr Cambridge
- 1997-1998 Orient. Háskúli í Rose-Hill (Stenografi, KT v.m.)
- 1999 Flutti til Føroya
- 2002-2004 Hægri Fyrireikingarprógv í Klaksvík
- 2005 Starvaðist á kunningarstovuni í Klaksvík
- 2006-2009 Las Bachelor í Stjórn málafrøði á Fróðskaparsetri Føroya
- 2010-2012 Las Culture, Communication and Globalization (høvuðsgrein) og Chinese Area Studies (hjágrein)
- 2014 Starvaðist á føroysku sendistovuni í Keypmannahavn
- 2015 Starvaðist við integratiónsverkætlanum fyri Tórshavnar kommunu
- 2015-2019 Ph.D.-lesandi í Kyni og samfelagsfrøði við Aalborg Universitet og Fróðskaparsetur Føroya
- 2019 Vardi sína Ph.D.-ritgerð “Marriage Migrants to the Faroe Islands”.

At gerast partur av nýggja samfelagnum

Ein vansi við at flyta til annað land er, at tú dugir ikki málið. Hetta ger, at tú hevur torført við at samskifta við onnur fólk. Megnar tú ikki at samskifta, er trupult at fáa nýggjar vinir og knýta sambond. Skalt tú klára teg væl í nýggja samfelagnum, er neyðugt at hava góð sambond, ið geva tær atgongd til arbeiði, frítíðarítriv og annað. Tað kann tó vera trupult hjá útlendingum at koma í samband við føroyingar, serliga um teir ikki hava lært føroyska málið til lítar.

Ein váði er, at tilflytari gevur upp og heldur seg fyrri seg sjálvan. Hetta kann gera, at hann ikki trívist. Eisini kann hugsast, at hann mest kemur saman við øðrum fólki úr sama landi. Um ein tilflytari úr Filipsoyggjum mest kemur saman við øðrum tilflytarum úr sama landi, tosa tey mest saman á filipinskum málum ella á enskum. Tá verður enn truplari at læra seg føroyskt.

Í Føroyum er trupulleikin tvífoldur, tí føroyska samfelagið byggir ikki bert á føroyskt, men í stóran mun eisini á danskt. Hóast ein tilflytari hevur lært seg føroyskt, kunnu trupulleikar vera við útbúgvingini, tí nógvar bækur eru á donskum ella norskt. Eisini føroysk børn, ið eru uppvaksin í t.d. USA ella Bretlandi, hava havt trupulleikar við at fara á miðnám í Føroyum, tí tey ikki duga danskt.

Flest øll í Føroyum skilja danskt. Danir búsitandi í Føroyum tosa tí ofta danskt. Ikki er óvanligt at hitta borgarar og starvsfólk, ið hava danskt sum fyrsta mál. At føroyingar duga so væl danskt er eisini ein forðing fyrri, at danir og aðrir norðurlendingar læra føroyskt. Føroyingar velja ofta at skifta yvir til danskt ella “bandinaviskt”, tá teir tosa við danir, svíar ella norðmenn. Hetta kann gera tað truplari hjá norðurlendingum at læra føroyskt.

Gáttin hjá útlendingum inn í føroyska samfelagið er høg. Hinvegin eru góðir møguleikar í Føroyum, tá tú hevur fótað tær. Nógvir tilflytarar gerast íverksetar og byrja egið virki. Aðrir koma inn í føroysku útbúgvingarskipanina og fáa á tann hátt møguleika at fáa betri störv. Sí til dømis søguna um Runa Preeti Ísfeldt á síðu 21.

Sambinding

Nógvar føroyskar kvinnur ganga í bindiklubba. Hetta er so útbreitt í Føroyum, at kvinnur kunnu kenna seg útihýstar, um tær ikki eru við í einum bindiklubba.

Tiltakið Sambinding er ein roynd at knýta sambond millum føroyingar og tilflytarar.

Sambinding/Intertwining er eitt samstarv millum Reyða Kross og ymisk bókasøvn. Ætlanin er, at tilflytarar og onnur í økinum kunnu hittast og læra hvønn annan at kenna.

Eitt slíkt tiltak krevur sum vera man, at “innfóddir” føroyingar eisini taka undir við tí. Reyði krossur boðar frá, at øll eru vælkomn – bæði við og uttan stokkar. Luttøkan er ókeypis, og tilmelding er ikki neyðug.

Ymiskir tillagingarhættir ■

Orðið tillaging (integratióin) verður ofta brúkt, tá vit tosa um tilflytarar. Tað eru triggjar tilgongdir, útlendingar kunnu hava, tá teir flyta til eitt nýtt samfelag.

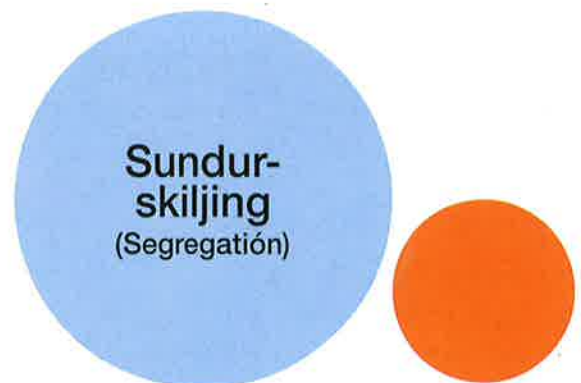
Samlíking (assimilatióin). Tilflytarin lærir seg mál og mentan í nýggja samfelagnum fullkomiliga. Tilflytarin verður nærur líka sum innføddu fólkin.

Tillaging (integratióin). Tilflytarin verður partur av nýggja samfelagnum, men varðveitir framvegis sína egnu mentan. (Hetta nevnist av røttum “pluralistisk integratióin”.) Føroyingar búsitandi í Danmark varðveita ofta sína føroysku mentan, hóast teir duga danskt mál til fulnar og liva á sama hátt sum danir. Í nógvum býum kring heimin eru sonevndir “Chinatowns”, har kinesiskir tilflytarar verja sína kinesisku mentan. Hóast hetta eru kinesarar sera dugnaligir at tillaga seg til nýggja samfelagið.

Sundur­skiljing (segregatióin). Tilflytarin lærir seg lítið av máli og mentan í nýggja samfelagnum. Í staðin heldur hann seg fyri seg sjálván ella saman við øðrum frá sama upprunalandi. Í Føroyum síggja vit ikki nógv av hesum, men í øðrum londum flyta tilflytarar ofta til býlingar, har nógvir aðrir tilflytarar búgva. Hesir býlingar kunnu tá gerast “ghetto-býlingar”. Tí royna politikarar í t.d. Danmark og Noreg heldur at fáa flóttafólk at spjaða seg kring um í landinum, so tey læra onnur fólk at kenna.

“Góð integratióin er ein vinningur fyri allar partar. Tilflytarar kenna seg sum ein virðismettan part av okkara samfelag, og samfelagið fær ágóðan av teirra eiginleikum og færleikum. Vit fáa eitt fjølbroytt samfelag, har vit kunnu liva og virka lið um lið við virðing fyri hvørjum øðrum.”

- Jógvan Skorheim, borgarstjóri í Klaksvíkar kommunu, í sambandi við at integratióin­spolitikkurin hjá Klaksvíkar býráði varð lagdur fram í 2015.

Tilflytarar hepnast sera ymiskt við at laga seg til nýggja landið. Um teirra mentan er sera øðrvísi, er trupult at samlíkjast. Summi vilja ikki gerast partur av nýggja samfelagnum ella verða útihýst av nýggja samfelagnum.

Vantandi integrati3n kostar ■

Um tilflytarar ikki integrera seg í nýggja samfelagið, er tað fyrst og fremst keðiligt fyri teir sjálvar. Eisini er tað keðiligt fyri samfelagið, um fólk ikki gerast fullgildur partur av tí.

Hava tilflytararnir børn, kann hugsast, at børnini heldur ikki læra føroyska málið so væl. Tey kunnu fáa trupulleikar at klára seg í skúlanum. Avbjóðingin er enn størri, um børnini eru stór, tá tey koma í føroyskan skúla. Eru børnini smá, hava tey longri tíð at læra føroyskt.

Tulking kann verða brúkt til foreldrafundir og líknandi. Hetta hjálpir tó ikki næminginum í sjálvari undirvísingini. Tí fáa tey eykaundirvísing frá skúlanum.

Eydnast skúlagongdin ikki væl, fáa børnini m3guliga ikki tikið eina g3ða útbúgving. So verður eisini trupult hjá teimum at fáa eitt gott starv. Samfelagið fær tí minni ág3ða av tilflytaranum, enn um hann kundi givið eitt búskaparligt íkast til samfelagið. Ynskiligt er, at tilflytarar fáa g3ðar útbúgvingar og eitt gott arbeiðslív. Arbeiðslívið hevur eisini alstóran týdning fyri trivnaðin hjá fólki.

Í ringasta føri kann henda, at tilflytarar ikki fáa nakað fast starv og ikki fáa g3ðar og varandi innt3kur. Um teir gerast arbeiðsleysir, mugu teir fáa arbeiðsloysisstuðul frá ALS ella annan stuðul frá Almannaverkinum. Sostatt kunnu teir gerast ein beinleiðis útreiðsla hjá samfelagnum. Um búskaparligu tíðirnar verða ringar, kunnu tilflytarar eisini enda í langtíðararbeiðsloysi. Tá tíðirnar eru ringar, er ringt at finna eitt nýtt arbeiði.

Kommunur og land samstarva um integrati3n ■

Rættiliga ymiskt er, hvussu n3gvir tilflytarar búgva í ymiskum kommunum. Summar kommunur gera n3gv burtur úr at hjálpa tilflytarum, meðan aðrar nærur einki gera. Klaksvíkar og Tórshavnar kommunur hava orðað ein integrati3nspolitikk, og fleiri aðrar kommunur royna at gera mannagongdir fyri at lofta tilflytarum úr øðrum londum.

Útlendingastovan og Kommunufelagið hava saman gjørt faldaran ”Munag3ðar mannagongdir, tá útlendskir tilflytarar venda sær til kommununa.” Eitt er, at tilflytarar ikki

skilja málið, skelti, faldarar o.s.fr. Tilflytarar skilja heldur ikki so væl, hvussu samfelagið er sett saman við lógum, skipanum, rættindum, stovnum o.s.fr. Tað kann eisini vera ein avbjóðing hjá tilflytarum at skilja føroyska mentan. Hóast føroyingar eru blíðir, kunnu teir ofta tykjast rættiliga afturlatnir.

Tað kann vera ein avbjóðing fyri starvsfólk í kommunum og øðrum almennum stovnum at samskifta við fólk, ið ikki kenna mál og mentan, ella ikki hava innlit í l3gir og samfelagslig viðurskiifti.

- ”Skúlin á Giljanesi søkti Vága kommunu um stuðul til verkætlanina at integrera børn, men fyribils svarið er noktandi. Mentamálaráðið eigur uppgávuna, sigur borgarstjórin.”

Hesi tíðindi bar Kringvarpið 30. november 2018. Hetta er eitt dømi um, at land og kommunur ofta eru ósamd um, hvør skal gera hvat. Ofta eru land og kommunur ósamd um, hvør skal gjalda kostnaðin.

Skeið og tulkatænastur til tilflytarar ■

N3gvar kommunur bjóða út skeið til tilflytarar, har teir kunnu læra føroyskt. Skeiðini eru á ymiskum stigum, frá byrjanarstigi til framhaldsstig. Eisini eru skeið um føroyska mentan og samfelag. M3guligt er eisini at fáa undirvísing frá privatum lærarum ella brúka t3nastuna ”Faroese Online” hjá Fróðskaparsetrinum.

Hetta kann vera ein byrjan til at koma longri inn í føroyska samfelagið og m3guliga taka eina føroyska útbúgving.

Umframt hetta eru m3guleikar at fáa tulking í sambandi við ymiskar týðandi st3ður.

Útlendingaækið ■

Føroyar hava fingið eina sonevnda “Útlendingastovu”, ið bæði tekur sær av formligum viðurskiftum kring arbeiðs- og uppihaldsloyvi, familjusamanføring og aðra málsviðgerð viðvíkjandi tilflytarum.

Somuleiðis arbeiðir Útlendingastovan við at ráðgeva kommunur, stovnar og einstaklingar um integratión. Útlendingastovan samstarvar eisini við donsku Udlændingestyrelsen og Styrelsen for International Rekruttering og Integration.

Føroyska heimastýrið hevur í 2019 yvirtikið partar av útlendingaækinum.

Kjak um flóttafólk

Fyrrverandi løgmaður, Kaj Leo Holm Johannesen, setti við “Nýggjársrøðu løgmans gamlaárskvøld 2014” hol á kjakið um flóttafólk. Hann segði millum annað: *“Tíðin er búgvin til eitt orðaskifti um, hvør okkara leiklutur á humanitera økinum skal vera. / Tað er okkara skylda at veita medmenniskjunum hjálp. Vit byggja okkara grundvøll á kristin virði. Í Matteusar-evangeliiinum stendur: “Eg var svangur, og tit góvu mær at eta; eg var tystur, og tit góvu mær at drekka; eg var ókunnigur, og tit hýstu mær.” / Spurningurin er, um vit áhaldandi bara kunnu gera okkum dælt av rættindunum í altjóða samfelagnum og ikki taka skyldurnar á okkum.”*

Meiningarnar vóru sera ymiskar um føroyingar eiga at taka móti flóttafólki, millum annað frá Øssuri Kjølbro og Brandi Sandoy. Á hvønn hátt verða mentanarmunir nýttir sum grundgeving fyri og ímóti at hjálpa flóttafólki?

(Sí næstu opnu.)

Finn svar í tekstinum

- 1 Hvørjar orsøkir eru til, at útlendingar koma til Føroya?
- 2 Hví hava tilflytarar ein tvífoldan málsligan trupulleika?
- 3 Hví kann tað vera trupult hjá norðurlendingum at læra føroyskt?
- 4 Greið frá muninum millum samlíking (assimilatióin) og tillaging (integratióin).
- 5 Hvat er ein “ghetto-býlingur”?
- 6 Úr hvørjum landi kemur samfelagsfrøðingurin Runa Preeti Isfeld? Hvat hevur hon lisið?
- 7 Hvat heldur Jógvan Skorheim, borgarstjóri í Klaksvíkar kommunu, um tilflytarar?
- 8 Hvørja avleiðing kann vantandi integratióin fáa fyri tilflytarar?
- 9 Hvørji átøk verða gjørd fyri at læra tilflytarar føroyskt?
- 10 Hvør altjóða stórhending fekk fyrrverandi løgmann, Kaj Leo Holm Johannesen, at umtala flóttafólk í síni nýggjársrøðu gamlaárskvøld 2014?

d) Pólland

e) Rumenia

f) Serbia

g) Suðurkorea

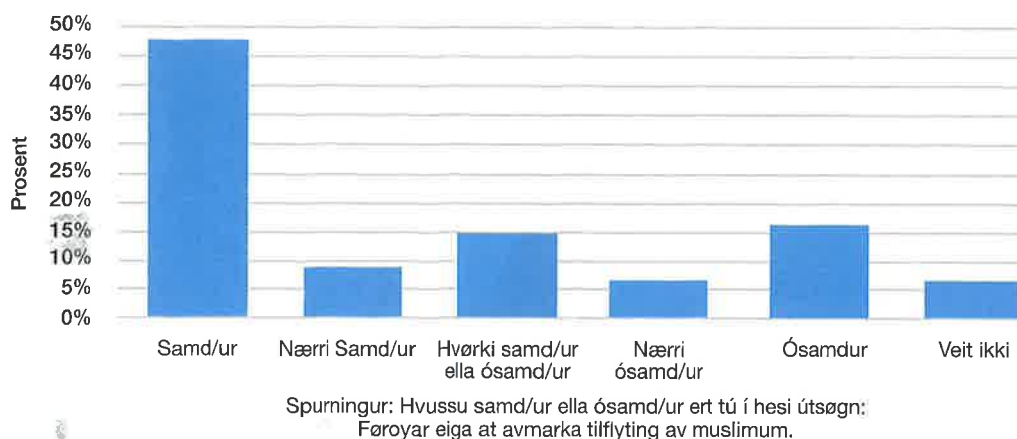
h) Tailand

- 3 Parið leitiorðið “Føroyar” við leitiorðið “flóttafólk”. Hvørji úrslit fáa tit? Eru tey jalg, neilig ella uttanveltað?
- 4 Leitið í Hagtalsgrunninum hjá Hagstovuni. Kannið føðilandið hjá Føroya fólk. Veljið nýggjastu tøluni. Tosið um tøluni.
- 5 Leitið í Hagtalsgrunninum hjá Hagstovuni. Gerið somu leiting sum í uppgávu 4. Býtið hesaferð út á kyn (mannfólk og konufólk). Hví er hesin munurin á, hvaðani mannfólk og konufólk koma?
- 6 Leitið í Hagtalsgrunninum hjá Hagstovuni. Kannið úr hvørjum londum fólk fluttu. Veljið nýggjasta árið.
- 7 Finnið greinar um tilflytarar á netinum. Klippið út áhugaverd sjónarmið og setið tey upp á eina talvu. Tosið um úrslitið.
- 8 Kannið kommunalu heimasíðurnar í Føroyum. Hvørjar kunnu lesast á enskum/útlendskum? Teknið pluss og minus á eitt føroyakort alt eftir støðuna. Hvussu er við tykkara kommunu?
- 9 Stabbamyndin á síðu 29 sýnir eina Gallup-kanning, ið varð gjørd í november 2018. Hvat vísir hon? Hvørjar orsøkir kunnu vera til úrslitið? Gallup spurdi fleiri spurningar í sama viðfangi. Finnið kanningina á netinum og kannið úrslitini nærri.
- 10 Finnið stuttfilmin “Welcome Home” á netinum. Hyggið eftir honum og skrivið á talvuna, hvørjar avbjóðingar vóru hjá filipínsku Cathy Steinberg at flyta til Klaksvíkar.

Hugsa teg um

- 1 Kenna tit onkran tilflytara í bygdini ella nærumhvørvinum? Spyr um hann/hon hevur hug at halda eina framløgu um seg og sítt lív.
 - 2 Flestu tilflytarar til Føroya koma úr hesum londum, tá sæð verður burtur frá Norðurlondum. Hvat kunnu tit læra um hesi londini? Skipið flokkin í bólkar, ið kannar hesi lond. Leggið síðani fram fyri flokkinum. Kjakist eisini um hví so nógvir tilflytarar eru úr hesum londum.
- a) Filipsoyggjar
c) India

Gallup-kanning um tilflyting av muslimum november 2018

Frágreiðingin er grundað á telefonkanning, sum Gallup Føroyar hevur gjørt í tíðarskeiðnum 14. – 28. november 2018. 522 tilvildarlaga útvaldir respondentar eldri enn 16 ár hava svarað kanningini. Tey eru øll navnleys. Svarini eru vektad við atlit til kyns-, aldurs- og fólka-býtið kring Føroyar sum heild.

Samandráttur

- 1) Tú ert partur av fleiri samfeløgum á fleiri stigum. Tú ert millum annað partur av heimssamfelagnum, av føroyska samfelagnum og av nærsamfelagnum, har tú býrt.
- 2) Øll samfeløg hava eina mentan, ið ber víðari tað, vit hava lært, til næsta ættarlið.
- 3) Føroyingar hava eina felags høvuðsmentan, men eisini kunnu fólk hava undirmentanir, ið bróta frá høvuðsmentanini.
- 4) Samfelagið er í stöðugari broyting, og bæði mentan og siðir broytast stöðugt.
- 5) Fólkið er í stöðugari flyting. Fólk flyta frá ávís-um økjum til onnur øki, oftast frá smærri plássum til størri pláss. Hetta nevnist býargerð.
- 6) Føroyingar gerast somuleiðis alsamt eldri. Samstundis verða færri børn fødd. Úrslitið er, at samfelagið í dag hevur yvirvág av eldri fólki.

- 7) Føroyingar hava søguliga flutt nógv til og frá landinum í arbeiðs- og lestarörindum. Serliga kvinnur hava leitað sær til onnur lond. Tí bógva munandi fleiri mannfólk enn konufólk í Føroyum.
- 8) Eisini flyta útlendingar til Føroyar. Summir koma úr øðrum londum, men eisini koma fólk úr meiri fjarskotnum londum. Seinastu árin er vorðið vanligt, at føroyskir menn finna sær útlenskar konur, tí ov fáar konur eru at finna í Føroyum.
- 9) Ymiskt er hvussu væl tilflytarar fella til í Føroyum. Bæði málsligar og sosialar forðingar eru hjá tilflytarum at fáa sambond við arbeiðsmarknaðin.
- 10) Ymiskir hættir eru hjá tilflytarum at tillaga seg. Summir velja at samlíkjast, onnur at tillagast. Uppaftur aðrir velja at sundurskiljast frá føroyingum og skapa tilflytarabýlingar. Hetta er tó ikki vanligt í Føroyum.